

การสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุด เส้น สี สุนทรีแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล

CREATION OF SILK SCREEN PRINTING FOR THE AESTHETIC LINES AND COLORS OF PHRA MAHA CHEDI GROUP.

มินทร์ดา จักรชัยอนันต์ / MINTLADA JAKCHAIANAN

อาจารย์ประจำหลักสูตรทัศนศิลป์ ภาควิชาศิลปกรรม คณะศิลปวิจิตร สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

LECTURER OF VISUAL ARTS PROGRAM/DEPARTMENT OF FINE ARTS, FACULTY OF FINE ARTS, BUNDITPATANASILPA INSTITUTE

Received: June 29, 2021

Revised: November 25, 2022

Accepted: December 2, 2022

บทคัดย่อ

การสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุด เส้น สี สุนทรีแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาข้อมูลความเป็นมา โครงสร้างสถาปัตยกรรม สีและลวดลาย วิเคราะห์หารูปแบบและเทคนิควิธีการ ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ถ่ายทอดคุณค่าความงามขององค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม 2) เพื่อสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุด เส้น สี สุนทรีแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูล ศึกษาผลงานศิลปกรรมทั้งแนวประเพณีและศิลปะร่วมสมัย ศึกษาเทคนิควิธีการพิมพ์ตะแกรงไหม โดยแบ่งการสร้างสรรค์ออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกสร้างแม่พิมพ์โดยการเขียนลายเส้นลวดลายองค์พระมหาเจดีย์ด้วยปากกาและดินสอไฮสปีดลงบนกระดาษไขฟิล์ม พิมพ์สีเดียว ระยะที่สองสร้างแม่พิมพ์ด้วย Application Adobe Illustrator Draw โดยสร้างแม่พิมพ์ตามจำนวนสีที่ปรากฏในภาพร่างต้นแบบ และระยะที่สามคือการนำภาพร่างต้นแบบไปปรับไฟล์แยกเม็ดสีลงในโปรแกรม Adobe Photoshop ก่อนนำพิมพ์ลงบนกระดาษไข โดยการพิมพ์ 4 สี (CMYK)

ผู้วิจัยได้ศึกษาอย่างสร้างสรรค์ทั้งทางด้านเทคนิค วิธีการ แนวความคิด และรูปแบบในการแสดงออก ผลการวิจัยพบว่างานสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย โดยการนำทัศนธาตุต่าง ๆ มาใช้ในลักษณะการทำซ้ำและตัดทอนรายละเอียด สร้างให้เกิดความสัมพันธ์เคลื่อนที่กันระหว่างพื้นที่ว่างกับโครงสร้างสถาปัตยกรรมได้อย่างอิสระตามจินตนาการ สร้างประสบการณ์ใหม่ให้ผู้ชมได้เข้าถึงสุนทรีแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล สามารถสืบทอดความงามจากศิลปะประเพณีสู่ศิลปะร่วมสมัยก่อให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าทางความงามที่รุ่งเรืองภายในจิตใจ¹

คำสำคัญ : การสร้างสรรค์, สุนทรี, พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล

Abstract

The objectives of this research were 1) To study the background information, architecture structure, color and pattern to analyze the forms and techniques of contemporary art creation of Phra Maha Chedi Group enshrined in Wat Phra Chetuphon Wimon Mangkhalarama. 2) To create silk screen printing for the aesthetic lines and colors of Phra Maha Chedi Group.

1 สำนักงานวิจัยแห่งชาติ (วช.) ผู้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย

National Research Office (NRCT) who funded the research.

The researcher studied traditional and contemporary art as well as silk screen printing techniques. Creativity is divided into 3 phases as follows: The first stage is to create a mold by drawing the pattern of Phra Maha Chedi Group with a black pen and pencil on single-color film wax paper, the second phase is to create a mold with Adobe Illustrator Draw based on the colors shown in the drawing and, the third phase is to adjust the screen separator file in Adobe Photoshop before printing it on stencil paper with the 4-color screen separator (CMYK).

The researcher creatively studied techniques, methods, concepts and expressions which found that reproducing and reducing visual elements could create a moving relationship between space and architecture freely as imagined. It could provoke a new experience in the audience for the aesthetics of Phra Maha Chedi Group. It could inherit elegance from traditional art to contemporary art as well as instill a sense of appreciation for the beauty that flourishes within the audience's mind.

Keywords : Creativity, Aesthetics, Phra Maha Chedi Group

บทนำ

ผู้วิจัยนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากความงดงามทางศิลปะ สถาปัตยกรรมในองค์พระมหาเจดีย์ศรีสุริยเทพดาญาณ พระมหาเจดีย์ศิลปกรรมกรนิทาน พระมหาเจดีย์มณีรัตปริชาโร และพระมหาเจดีย์ทรงพระศรีสุริโยทัย ที่มีความยิ่งใหญ่ แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาของบรรพบุรุษไทย ที่สร้างเจดีย์เป็นที่บูชา สักการะ เป็นศูนย์รวมจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชน เป็นสัญลักษณ์แห่งความเชื่อ ความศรัทธา

ผลงานสร้างสรรค์ประกอบกันขึ้นระหว่างเนื้อหา และรูปทรง โดยมีที่มาจากลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏองค์พระมหาเจดีย์ 4 รัชกาล ในลักษณะกึ่งนามธรรม แสดงความรู้สึกประทับใจในความงดงามที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาทั้งในด้านความหมายและลักษณะที่ผสมผสานกลมกลืนอย่างเหมาะสมของลวดลาย (Pattern) การทำซ้ำด้วยรูปทรงเรขาคณิต (Repetition with Geometric Forms) ทับซ้อนกันในลักษณะนำรูปทรงมาเรียงต่อกัน (Touching) และมีการทับซ้อนกัน (Overlapping) ทำให้เกิดฟอร์มและรูปทรงใหม่ เช่น วงกลม เมื่อนำมาเรียงต่อกันและทับซ้อนกันทำให้เกิดรูปทรงของดอกไม้ โดยการซ้ำ (Repetition) และคล้ายคลึงกัน (Similarity) แตกต่างกันในบางส่วนของ การไล่ระดับสี (Gradation) สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ผสมผสานเข้าด้วยกัน แสดงให้เกิดสุนทรียะ (Aesthetic) ซึ่งเป็นศาสตร์แห่งการหาคุณค่าขั้นพื้นฐานของมนุษย์ 3 ประการ คือ ความจริง ความดี และความงาม เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตใจของ

มนุษย์ สุนทรียะในงานศิลปะทำให้เกิดความปิติ อิ่มเอิบใจอย่างลึกซึ้ง เกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลที่ได้รับประสบการณ์ทางสุนทรียะจากวัตถุซึ่งเป็นรูปธรรมโดยตรง จนเกิดเป็นความคิดรวบยอดที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ของมนุษย์ เป็นการรับรู้คุณค่าความงาม ความประณีตและเรื่องราวต่างๆ จากการมองเห็นโดยตรง คุณค่าที่รับรู้ คือ รูปทรง และเรื่องราวที่สร้างให้เกิดความงามถือว่าได้รับสุนทรียภาพของสิ่งนั้น (ศุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์, 2561)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลความเป็นมา โครงสร้าง สถาปัตยกรรม สีและลวดลาย วิเคราะห์หารูปแบบและเทคนิค วิธีการ ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัย ถ่ายทอดคุณค่าความงามขององค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม ชุด เส้น สี สุนทรียแห่งองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล

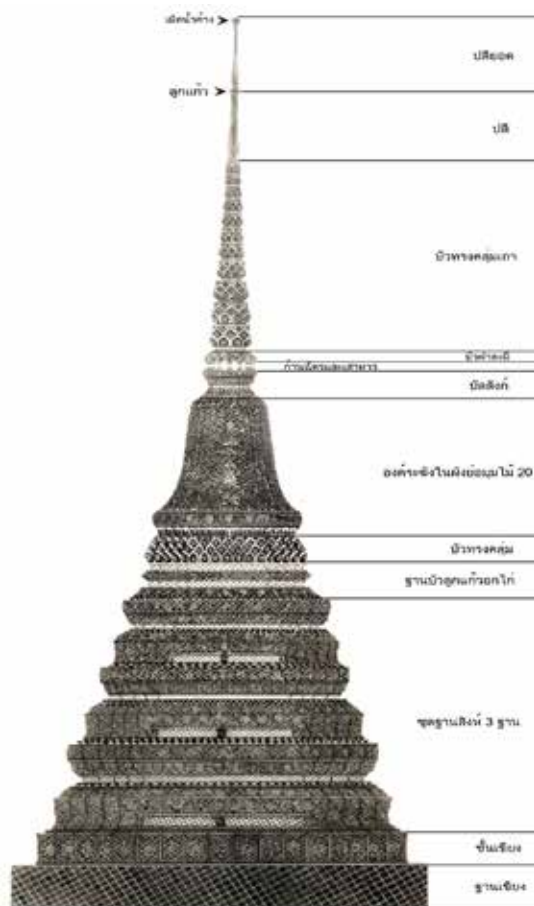
อุปกรณ์และวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เริ่มต้นจากการศึกษาหาทัศนธาตุที่ปรากฏซึ่งความงดงามในองค์พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล จากการเขียนลอกลายเส้น 2 มิติ ในลักษณะการเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม คือ การถอดแบบความงามจากลายเส้น โครงสร้างเจดีย์ทรงเครื่องขนาดใหญ่ อยู่ในผังย่อมุมไม้ 20 และถอดแบบลายเส้นจากองค์พระมหาเจดีย์ทรงพระศรีสุริโยทัย ย่อไม้มุม 12 ที่ปรากฏทั้งโครงสร้างรูปทรงและ

รายละเอียดของลวดลายกระเบื้องเคลือบที่ตกแต่งบนองค์เจดีย์ในส่วนฐาน ส่วนองค์ระฆัง และส่วนยอด ของพระมหาเจดีย์ และศึกษาจากการลงพื้นที่สำรวจ จำนวนสี ลวดลายและการทำซ้ำของลวดลายแต่ละชั้น พื้นผิวที่ปรากฏลักษณะเฉพาะของเจดีย์แต่ละองค์ และศึกษาผลงานศิลปกรรมของศิลปินทั้งในและต่างประเทศ หาเทคนิค วิธีการในการสร้างสรรค์ผลงานให้เหมาะสมกับรูปแบบและแนวคิด จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ สร้างภาพร่างต้นแบบและทดลองหา

เทคนิค วิธีการสร้างสรรค์ เพื่อใช้ตอบสนองความคิดที่มีอยู่โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ศึกษาหาทัศนธาตุที่ปรากฏซึ่งความงดงามในองค์พระมหาเจดีย์ศรีรัชกาล เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงาน ศึกษาลายเส้นแบบแปลน โดยการค้นคว้าจากหนังสือ ข้อมูลจากสื่อออนไลน์ หอจดหมายเหตุฯ และหาข้อมูลจากสถานที่จริง

ภาพที่ 1 องค์ประกอบของพระมหาเจดีย์
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

โครงสร้างสถาปัตยกรรมขององค์พระมหาเจดีย์ ศรีสรรเพชญดาญาณ พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมกรนิทานและพระมหาเจดีย์มณีปัตตบริหาร ทั้ง 3 องค์มีโครงสร้างเจดีย์ในลักษณะย่อมุม 12 เพิ่มมุมเป็น 20 มีความสูง 20 วา 2 คอก (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556 : 69) โดยมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงเครื่องขนาดใหญ่ ประกอบด้วย

ส่วนฐาน ด้านล่างสุดเป็นฐานเขียง ขันเขียง ชุดฐานสิงห์ซ้อนกัน 3 ฐาน มีลวดบัวเชื่อมฐานกับบัวทรงกลุ่ม

แบบลูกแก้วอกไก่ และบัวทรงกลุ่มอยู่ในผังสี่เหลี่ยมย่อมุมรองรับองค์ระฆัง

ส่วนองค์ระฆัง องค์ระฆังอยู่ในผังย่อมุมไม้ 20

ส่วนยอด ประกอบด้วยบัลลังก์อยู่ในผังย่อมุม ถัดขึ้นมาเป็นก้านฉัตรและเสาศาหระ บัวฝาละมี บัวทรงกลุ่มเถา ปลี ลูกแก้ว ปลียอดและเม็ดน้ำค้างตั้งอยู่บนปลายยอดสุดของพระมหาเจดีย์ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 2 แบบพระมหาเจดีย์ทรงพระศรีสุริโยทัย
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

รูปแบบสถาปัตยกรรมพระมหาเจดีย์ทรงพระศรีสุริโยทัย มีลักษณะเหมือนกับเจดีย์ศรีสุริโยทัย วัดสวนหลวง สบสวรรค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ เป็นเจดีย์ย่อมุมไม้ 12 โดยประกอบไปด้วย

ส่วนฐาน ด้านล่างสุดเป็นฐานบัวลูกฟักถัดขึ้นมา เป็นฐานสิงห์รองรับเรือนธาตุ

ส่วนเรือนธาตุ เรือนธาตุอยู่ในผังสี่เหลี่ยมย่อมุม มีมุขยื่นออกมาทั้ง 4 ด้านและมีเจดีย์ยอดประดับที่สันหลังคา

ถัดขึ้นมาเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ 3 ฐาน รองรับองค์ระฆัง ส่วนองค์ระฆัง องค์ระฆังอยู่ในผังย่อมุมไม้ 12 ส่วนยอด ประกอบด้วยบัลลังก์อยู่ในผังสี่เหลี่ยมย่อมุม แกนปล้องไฉนและเสาหาบ บัวฝาละมี ปล้องไฉนและปลี ตามลำดับ (สันติ เล็กสุขุม. 2552 : 60) ดังภาพที่ 2

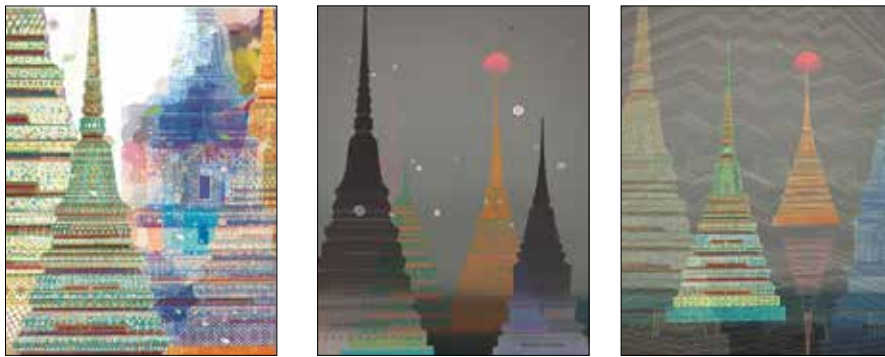
2. นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ ทดลองหาเทคนิควิธีการสร้างสรรค์ เพื่อใช้ตอบสนองความคิดที่มีอยู่ และเข้าสู่กระบวนการร่างภาพต้นแบบผลงาน ดังภาพที่ 3 - 5

ภาพที่ 3 ภาพร่างระยะที่ 1
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

ภาพที่ 4 ภาพร่างระยะที่ 2
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

ภาพที่ 5 ภาพร่างระยะที่ 3
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

3. สร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม โดยผู้วิจัยได้ศึกษาหารูปแบบในการสร้างสรรค์รวมถึงทดลองหาเทคนิควิธีการเพื่อตอบสนองความคิดที่มีอยู่ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะดังนี้

การสร้างสรรค์ผลงานระยะที่ 1

ผู้วิจัยสร้างแม่พิมพ์โดยการเขียนด้วยปากกาหมึกดำ (Rotring) และดินสอไขสีดำ (Mitsu-Bishi 7600) เขียนลายเส้นลวดลายที่ปรากฏในองค์พระมหาเจดีย์ทั้งหมดโดยไม่ได้แบ่งสี ลงบนกระดาษไขฟิล์ม ดังภาพที่ 6 จากนั้นนำไปถ่ายบล็อกในลำดับต่อไป

ภาพที่ 6 การสร้างแม่พิมพ์โดยการเขียนด้วยปากกาและดินสอไข
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

การสร้างแม่พิมพ์ตะแกรงไหม

1. ผสมกาวอัดไดอะโซลฟาสต์ G122 สีฟ้า กับ น้ำยาไวแสงชนิดไดอะโซ ในอัตราส่วนน้ำยาไวแสง 1 ส่วน ต่อกาวอัด 20 ส่วน คนให้เข้ากันวางทิ้งไว้ประมาณ 15 นาที เพื่อให้ฟองอากาศหมดไป

2. เทกาวอัดที่ผสมแล้ว ลงในรางปาดกาวอัดใน ปริมาณที่เหมาะสมกับบล็อกสกรีน ที่ซึ่งผ้าสกรีน โพลีเอสเตอร์เบอร์ 100 T ใช้ยางปาดปาดกาวอัดให้เคลือบ ผ้าสกรีนให้เรียบทั้งสองหน้า โดยปาดด้วยความเร็วที่ สม่ำเสมอจากด้านล่างขึ้นด้านบน

3. นำบล็อกสกรีนที่ปาดกาวอัดแล้ว เป่าด้วย เครื่องเป่าลมอุ่น ให้แห้งเพื่อเตรียมฉายแสงในขั้นตอน ต่อไป

4. การฉายแสง โดยนำแผ่นฟิล์มที่เขียนต้นแบบ วางบนตู้ฉายแสง วางหน้าบล็อกสกรีนทับลงบนแผ่นฟิล์ม ต้นแบบ ตั้งเวลาฉายแสง 22 วินาทีและตั้งตัวดูดอากาศ 2 นาที ปิดตู้ฉายแสงแล้วกดปุ่มเริ่มทำงานของตู้ฉายแสง

5. นำไปล้างน้ำสะอาด ฉีดน้ำเป็นฝอยล้างบริเวณ ที่ถ่ายแบบ กาวอัดส่วนที่ถูกแสงจะติดล้างไม่ออก กาวอัด ส่วนที่ไม่ถูกแสงเนื่องจากต้นแบบส่วนที่เป็นสีดำบังเอาไว้ จะ ถูกน้ำล้างออก

6. นำไปเป่าให้แห้ง จากนั้นเคลือบแม่พิมพ์สกรีน ด้วยน้ำยาแพตลี (PATLY)

การพิมพ์

1. เตรียมหมึกพิมพ์เชื่อน้ำ TEXTO INK (TO) ผสม ด้วยน้ำเปล่าประมาณ 5 - 10% คนสีให้เข้ากัน ให้สีไม่หนืด จนเกินไป

2. นำบล็อกสกรีนที่ถ่ายแบบเสร็จแล้วไปติดกับ โต๊ะพิมพ์ด้วยตัวจับบล็อกให้สามารถเปิดขึ้นลงได้ ทำฉากที่ โต๊ะพิมพ์เพื่อใส่ชิ้นงานให้ได้ตรงตำแหน่งเดิมที่ต้องการ

3. นำกระดาษมาจัดหน้าให้ได้สัดส่วนกับแม่พิมพ์ สกรีนและใส่ตัวกำกับตำแหน่งกระดาษ ฉีดสเปรย์กาวเหนียว ที่โต๊ะพิมพ์สำหรับยึดกระดาษพิมพ์ไม่ให้ติดกับบล็อกเมื่อ ปาดหมึกพิมพ์

4. นำเทปกาวกันขอบผ้าบล็อกทั้งสี่ด้าน จากนั้น นำหมึกพิมพ์มาเกลี่ยลงบนบล็อกสกรีนให้ได้สัดส่วนเสมอกัน โดยมีความกว้างพอดีกับของยางปาด

5. ปาดสีผ่านแม่พิมพ์สกรีน จากบนลงล่าง ผลงานในระยะนี้จะมีความละเอียดมาก ทำให้ไม่สามารถใส่ความงดงามของสีกระเบื้องเคลือบที่สร้างลวดลาย ได้ จะให้ความโดดเด่นในเรื่องของลายเส้นและโครงสร้างของ องค์พระมหาเจดีย์มากกว่า ดังภาพที่ 7 ซึ่งยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้วิจัยที่จะนำเสนอความงามของเส้น และสีที่สร้างสุนทรีย์ภาพได้ จึงนำมาสู่การสร้างสรรค์ผลงาน ในระยะต่อไป

การสร้างสรรค์ผลงานระยะที่ 2

การสร้างสรรค์ผลงานในระยะนี้ ผู้วิจัยได้แก้ปัญหา ในเรื่องการสร้างแม่พิมพ์จากภาพต้นแบบองค์พระมหาเจดีย์ ที่มีขนาดเล็กและมีรายละเอียดมาก ซึ่งผู้วิจัยเห็นถึงความ สำคัญของรายละเอียดที่ปรากฏจึงไม่อาจละทิ้งส่วนใดส่วน หนึ่งได้ ผู้วิจัยจึงได้ประยุกต์ใช้เทคโนโลยี แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์ (Apple iPad) ผ่าน Application Adobe Illustrator Draw เข้ามามีส่วนช่วยในการเขียนแม่พิมพ์ ผสมผสานงานสร้างสรรค์ที่ใช้ทักษะฝีมือด้วยกระบวนการ

ภาพที่ 7 ผลงานสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ตะแกรงไหมสีเดียว
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

ภาพที่ 8 ภาพแสดงการพิมพ์ทับซ้อนกันของสีโดยการเขียนแบบแยกบล็อก
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

ภาพพิมพ์ตะแกรงไหมแบบตามชนบ ที่มีคุณลักษณะของงานภาพพิมพ์ การถ่ายทอดอย่างตรงไปตรงมา ความสด ความฉ่ำพ่น ความสดของเนื้อสี บนกระดาษสร้างมิติสัมผัส ที่ไม่ใช่อยู่แต่บนพื้นผิวเสมือนบนโลกดิจิทัล ผู้วิจัยได้ศึกษาจนเกิดความเข้าใจในกระบวนการและผลที่ปรากฏต่องานสร้างสรรค์ นำมาสู่การเขียนแม่พิมพ์ด้วย Apple iPad ผ่าน Application Adobe Illustrator Draw แบ่ง Layer ตามจำนวนสีที่ปรากฏในภาพร่างต้นแบบ จากนั้นนำไปพิมพ์ลงบนกระดาษไซเพื่อใช้ในการถ่ายบล็อกในลำดับต่อไป

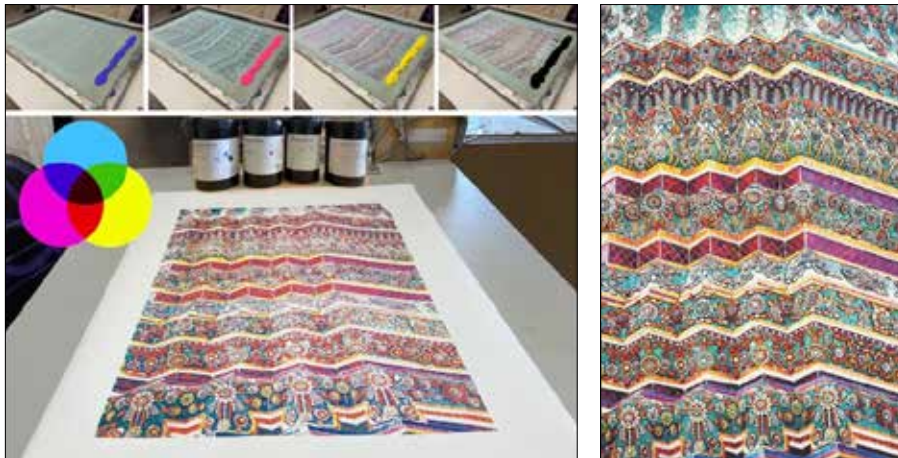
การสร้างแม่พิมพ์

1. นำกรอบบล็อกอลูมิเนียมมาใช้ในการพิมพ์หลายสี เพื่อให้การทับซ้อนกันของสีตรงกัน เพราะหากใช้บล็อกไม้อาจจะส่งผลกระทบต่อสีของกระดาษ ๑ สี จะทำให้ลายไม่ตรงกัน เกิดความเหลื่อม ซึ่งผ้าสกรีนโพลีเอสเตอร์เบอร์ 100 T
 2. ปาดกาวอัดที่ผสมน้ำยาไวแสงด้วยยางปาดกาวอัด
 3. นำแผ่นฟิล์มไซท์พิมพ์ต้นแบบมาวางบนตู้ฉายแสง ตั้งเวลาฉายแสง 25 วินาทีและตั้งตัวดูดอากาศ 2 นาที
 4. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดเพื่อให้กาวอัดส่วนของลายออก
 5. นำไปเป่าให้แห้ง เคลือบแม่พิมพ์สกรีนด้วยน้ำยาแพทช์ จากนั้นเข้าสู่ขบวนการพิมพ์ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น
- จากผลงานสร้างสรรค์ ดังภาพที่ 8 จะเห็นได้ว่าเส้นและสีที่ปรากฏมีความชัดเจน สีสันมีความสดแสดงพลังของสีได้เป็นอย่างดี มีการทำซ้ำของลวดลายและเส้นที่เชื่อมโยง

ต่อเนื่องและเลื่อนไหลไปตามจังหวะที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ตอบสนองความต้องการของผู้วิจัยที่ได้ตั้งไว้ แต่เนื่องจากการใช้สีในผลงานต้องใช้อย่างจำกัด เพราะหากต้องการให้ผลงานสร้างสรรค์มีสีและการทับซ้อนกันหลากสี จำนวนบล็อกสกรีนจะต้องมีมากตามจำนวนของสีที่ปรากฏ ทำให้เกิดข้อจำกัดทางด้านเทคนิคที่ต้องใช้เวลามาก ผู้วิจัยจึงปรับเปลี่ยนวิธีการสร้างสรรค์นำมาสู่การสร้างสรรค์ผลงานในระยะต่อไป

การสร้างสรรค์ผลงานระยะที่ 3

นำภาพร่างต้นแบบไปปรับไฟล์แยกเม็ดสกรีนในโปรแกรม Adobe Photoshop ก่อนนำพิมพ์ลงบนกระดาษไซโดยการแยกสีเม็ดสกรีนแบบ 4 สี CMYK (4-color Screen Separator) เป็นการพิมพ์แบบสอดสีหรือการพิมพ์ออฟเซต 4 สี เพื่อให้กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานเป็นไปตามภาพเหมือนภาพร่าง (Sketch) มากที่สุด โดยเกิดจากการซ้อนทับกันของเม็ดสีจากแม่สี CMYK ซึ่งเป็นแม่สีที่มีคุณสมบัติในการดูดกลืนแสง เมื่อเม็ดสีของแม่สีแต่ละสีซ้อนทับกันจะทำให้เกิดสีใหม่ตามเปอร์เซ็นต์ที่แตกต่างกันไป โดยสีหลักจะประกอบไปด้วย สีฟ้า C = Cyan สีม่วงแดง M = Magenta สีเหลือง Y = Yellow, และสีดำ K = Black โดยการพิมพ์แบบสอดสี หรือ ออฟเซต 4 สี (Offset Printing) โดยเริ่มจากกำหนดเครื่องหมาย “+” ลงในตำแหน่งของหัวและท้าย โดยให้อยู่กึ่งกลางระหว่าง ซ้าย - ขวา เพื่อเป็นจุดที่กำหนดจุดให้การพิมพ์ทับซ้อนกันทั้ง 4 บล็อกตรงกัน แล้วจึงแปลงโหมดสีของภาพต้นฉบับให้อยู่ในโหมด CMYK และไปที่ Tab Channel เพื่อทำการ Split Channels ออกเป็น

ภาพที่ 9 การพิมพ์ CMYK
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

4 Channels โดยแต่ละ Channels จะถูกเปลี่ยนไปอยู่ในโหมดสี Grayscale โดยอัตโนมัติ จากนั้นแปลงภาพในแต่ละ channel ให้เป็นภาพแบบ Half tone โดยเริ่มจาก C - M - Y - K ตามลำดับ แปลงภาพจาก Grayscale ไปเป็น Half tone ให้ไปที่ Mode-->Bitmap จะมีหน้าต่างให้เลือกค่า Output Resolution และ Method ในช่อง Resolution เลือกที่ความละเอียด 300 dpi ส่วน Method เลือกที่ Halftone Screen หลังจากนั้นจะพบหน้าต่างให้เลือกการปรับตั้งค่า Frequency / Angle / Shape Frequency สำหรับนำไปใช้ในงานสกรีนอยู่ที่ 70 - 150 LPI Angle เริ่มจาก C = 45 M = 75 Y = 90 K = 105 ตามลำดับ Shape รูปทรงเม็ดสีที่นิยมใช้ในงานสกรีนคือ รูปทรงวงรี ให้เลือกที่ Ellipse จากนั้นนำไป Print ลงบนกระดาษเพื่อใช้ในการถ่ายบล็อกในลำดับต่อไป

การสร้างแม่พิมพ์

1. นำกรอบบล็อกอลูมิเนียมซึ่งผ้าสกรีนโพลิเอสเตอร์เบอร์ 120 T
2. ปาดกาวอัดสีฟ้าที่ผสมน้ำยาไวแสงด้วยยางปาดกาวอัด
3. นำแผ่นฟิล์มซีทีพิมพ์ต้นแบบมาวางบนตู้ฉายแสง ตั้งเวลาฉายแสง 23 วินาทีและตั้งตัวดูดอากาศ 2 นาที
4. นำไปล้างด้วยน้ำสะอาดเพื่อให้กาวอัดส่วนของลายออก
5. นำไปเป่าให้แห้ง เคลือบแม่พิมพ์สกรีนด้วยน้ำยาแพตตี จากนั้นเข้าสู่กระบวนการพิมพ์ด้วยชุดสีสดเพื่อนำ CMYK พิมพ์ทับซ้อนกันตามลำดับจนเกิดภาพ

จากผลงานสร้างสรรค์ ดังภาพที่ 9 ผู้วิจัยได้ข้อสรุปด้านกระบวนการทางเทคนิคในส่วนของการสร้างแม่พิมพ์ โดยการแยกเม็ดสกรีน CMYK ได้ตอบสนองความต้องการในเรื่องของจำนวนสีภายในผลงานที่มีจำนวนมาก สามารถแก้ไขปัญหาด้านข้อจำกัดทางเทคนิคได้

ในด้านรูปแบบที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกในผลงาน ผู้วิจัยรู้สึกอึดอัดจากมุมมองที่ถูกจำกัด เนื่องจากการลงพื้นที่ภาคสนาม ทำได้เพียงการบันทึกภาพในมุมแคบ ๆ และต้องถ่ายจากมุมที่มองขึ้นด้านบน ไม่สามารถเก็บภาพองค์พระมหาเจดีย์ทั้งหมดได้ เห็นเพียงรายละเอียดของลายที่สร้างความงดงามในเรื่องของเส้นและสีแต่ขาดเรื่องของโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวจัดสรรความงามที่ก่อให้เกิดรูปทรงและพื้นที่ว่าง จากการศึกษาข้างต้นนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานในที่ 3 โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

การสร้างสรรค์ผลงานในระยะที่ 3 ผู้วิจัยเขียนแม่พิมพ์ด้วยแท็บเล็ตคอมพิวเตอร์ (Apple iPad) ผ่าน Application Adobe Illustrator Draw อย่างอิสระโดยไม่ต้องคำนึงถึงจำนวนของสี โดยการสร้างสรรค์ผลงานตะแกรงไหมที่สร้างแม่พิมพ์ด้วยการแยกบล็อกออกเป็น 4 สี ซึ่งแต่ละบล็อกจะถูกสร้างจากไฟล์ภาพต้นแบบที่ปรับให้เป็นจุดทั้งภาพโดยแยกออกเป็นสี CMYK และเข้าสู่กระบวนการพิมพ์ด้วยชุดสีสด ที่มีลักษณะโปร่งใสเมื่อทับซ้อนกันจะเกิดภาพและสีตามภาพร่าง (Sketch)

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยสร้างสรรค์ผลงานจากความประทับใจในความงดงามขององค์พระมหาเจดีย์ 4 รัชกาล ที่เป็น

สัญลักษณ์บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาและจิตใจของคนไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดี รวมพลังศรัทธา อยู่ในดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องจุดศูนย์กลางโลกพระพุทธศาสนาในชมพูทวีป (ชาติปริทัศน์นทการ, 2556 : 285) สื่ออารมณ์ความรู้สึกอย่างอิสระ โดยปราศจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่ถูกจำกัดบนความถูกต้อง ไม่ยึดติดอยู่กับกรอบของการวางให้ถูกที่ถูกตำแหน่ง ไม่ยึดติดกับความรู้สึกลึกซึ้งของวัตถุที่ถูกสร้างขึ้นจริงด้วยอิฐ หิน ดิน ทราย เส้นที่ซิกแซกหักเหตามเหลี่ยมมุมของเจดีย์ และกลุ่มของช่อเถาของดอกไม้ที่ประดับตกแต่งบนฐานแต่ละชั้นของเจดีย์ โดยการสร้างสรรค์ตัดทอนเอาเฉพาะสาระสำคัญของเส้น สี ลวดลาย โครงสร้างต่าง ๆ ทำให้ผลงานมีความเคลื่อนไหว ให้ความรู้สึกเปรียบเสมือนองค์พระมหาเจดีย์มีความโปร่งโล่ง เบาและร่อนลอยบนท้องฟ้า กลืนหายเข้าไปในบรรยากาศ โดยการประสานสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน มีความเป็นเอกภาพ ระหว่างพื้นที่ว่างและโครงสร้างรูปทรงองค์พระมหาเจดีย์ โดยมีลักษณะทางกายภาพเป็นการรวมกลุ่มกันของ มีการสร้างจุดเด่นด้วยบริเวณว่าง (Space) ใช้จังหวะของการซ้ำ (Repetition) ให้เกิดพื้นที่ว่างตามจินตนาการด้วยการแปรเปลี่ยน หรือการลดหลั่นด้วยขนาด รูปร่าง สี น้ำหนัก เส้น ในการกำหนดทิศทางเพื่อนำสายตา มีการทับซ้อนกันของลายเส้น โครงสร้างก่อให้เกิดมิติ ดังภาพที่ 10 - 12

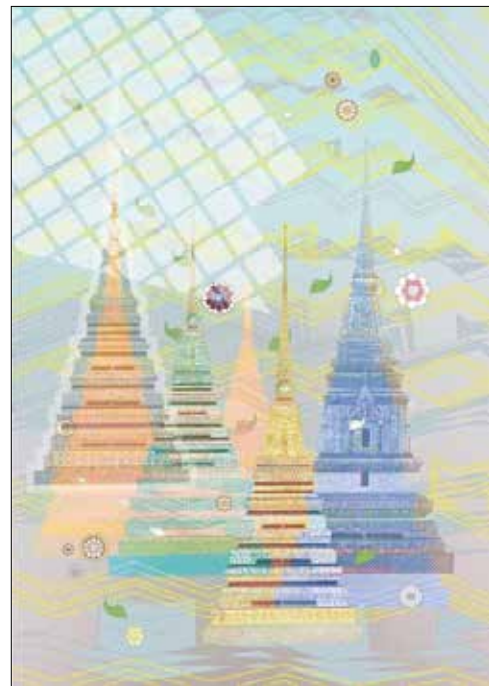
ภาพที่ 10 Impression of Phra Maha Chedi No. 2, Silkscreen, 73 x 88 ซม., 2021.

ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

ภาพที่ 11 Impression of Phra Maha Chedi No.1, Silkscreen, 88 x 73 ซม., 2021.

ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

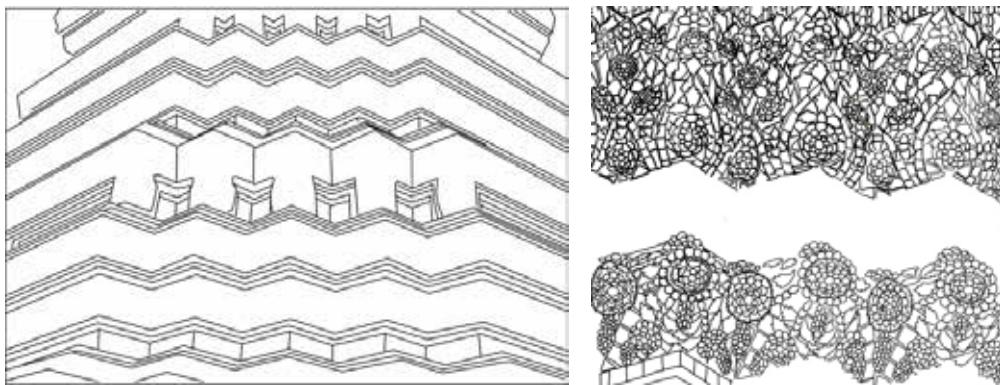
ภาพที่ 12 Impression of Phra Maha Chedi No.8, Silkscreen, 92 x 74 ซม., 2021

ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

ผลงานวิจัยสร้างสรรค์ประกอบขึ้นจากทัศนธาตุต่าง ๆ มาจัดวางองค์ประกอบเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดความงาม นำเสนอเนื้อหาเรื่องราวผ่านรูปลักษณะ โดยสามารถวิเคราะห์รายละเอียดต่อไปนี้

1. เส้น (Line) กำหนดขอบเขตของแต่ละองค์ นำสายตาให้เห็นทิศทางทั้งแนวตั้งเส้นตรง (Straight Line) ที่ปรากฏเด่นชัด คือ เส้นของโครงสร้างที่มีลักษณะเป็นเส้นตรงแนวตั้ง ให้ความรู้สึกสูงสง่า มั่นคง เส้นแนวนอน มีลักษณะขนานกับพื้น ให้ความรู้สึกราบเรียบ เป็นฐาน เส้น

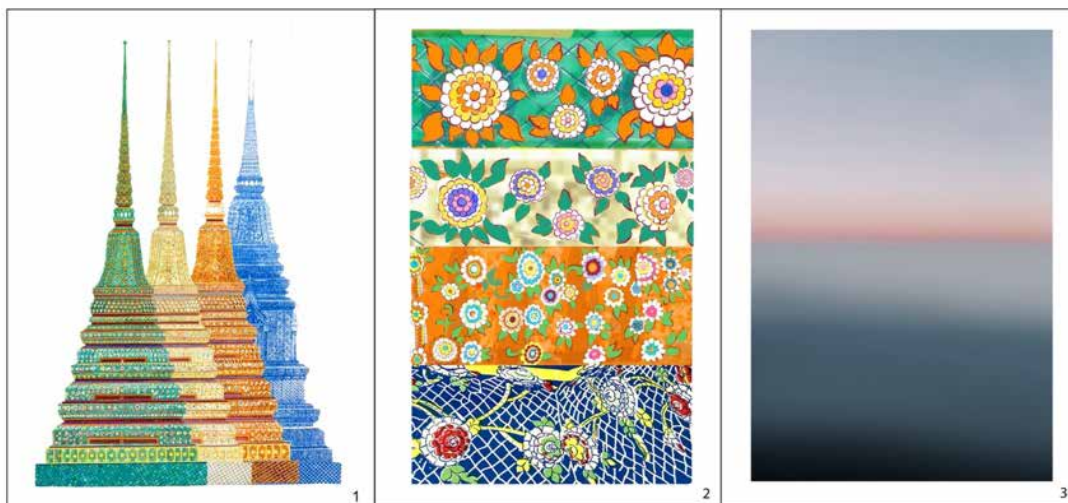
เฉียง เป็นเส้นที่ไม่ขนานหรือตั้งฉากกับพื้น ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว และเส้นซิกแซก เป็นเส้นเฉียงสลับไปมา ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว ตื่นเต้น และเส้นของโครงสร้างที่มีลักษณะเป็นเส้นโค้ง (Curve Line) จะปรากฏในลวดลายประดับกระเบื้องเคลือบซึ่งเกิดจากการเรียงต่อกันของรูปทรงกลมและรูปทรงอิสระ โดยมีที่มาจากธรรมชาติของดอกไม้ใบไม้ ซึ่งเรียงร้อยเป็นเครือเถาเลื้อยสอดคล้อง มีดอกไม้และก้าน เป็นเส้นโค้งสลับขึ้นลงคล้ายเกลียวคลื่น ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหวอย่างนุ่มนวลสม่ำเสมอ อ่อนหวาน ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13 แสดงเส้นตรงและเส้นโค้ง
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

2. สี (Color) สีเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างงานศิลปะ สร้างบรรยากาศตามจินตนาการ การใช้สีในผลงานแบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ 1) ใช้ทำหน้าที่กำหนดองค์พระมหาเจดีย์แต่ละองค์ได้อย่างชัดเจน 2) ใช้เพื่อสร้างรายละเอียดตาม

ที่ปรากฏโดยการประดับประดาเจดีย์ทรงเครื่องด้วยกระเบื้องเคลือบสีที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศจีนในยุคสมัยรัชกาลที่ 3 และ 3) สีที่เกิดจากการสร้างบรรยากาศภายในผลงาน ให้ความรู้สึกทางด้านจิตใจ ดังภาพที่ 14

ภาพที่ 14 แสดงสี
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

3. แสงและเงา (Light & Shade) เป็นตัวกำหนดระดับของค่าน้ำหนัก (Value) ค่าความอ่อนแก่ของบริเวณที่ถูกแสงสว่าง และบริเวณที่เป็นเงาของวัตถุหรือความอ่อน - ความเข้มของสีหนึ่ง ๆ หรือหลายสี ขึ้นอยู่กับระดับความเข้มของแสงและระดับความมืดของเงา ซึ่งไล่เรียงจากมืดที่สุด บริเวณความเข้มของเงา (Shade) ไปจนถึงบริเวณแสงสว่างจัด (Hi-light) และบริเวณเงาตกทอด เป็นบริเวณของพื้นหลังที่เงาของวัตถุทาบลงไป เป็นบริเวณเงาที่อยู่ภายนอกวัตถุ สร้างให้ผลงานเกิดระยะความตื้น - ลึก และระยะใกล้ - ไกลของภาพเหมือนจริง น้ำหนักของพื้นหลัง ทิศทาง และระยะของเงาจะช่วยสร้างบรรยากาศในภาพให้ความแตกต่างระหว่างรูปทรงกับที่ว่าง ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว ให้ความรู้สึกเป็น 2 มิติ แก่รูปร่าง และความเป็น

3 มิติแก่รูปทรง ดังภาพที่ 15

4. พื้นที่ว่าง (Space) เป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องใช้จินตนาการเข้าร่วมประกอบกรมองเห็นด้วยสายตา ซึ่งจะสามารถกะขอบเขตได้จากส่วนที่เป็นอากาศว่างเปล่าและมีพื้นผิวในลักษณะต่าง ๆ กันเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือล้อมรอบ ซึ่งการที่จะมีบริเวณว่างเกิดขึ้นนั้น ต้องมีบริเวณส่วนที่กำหนดให้เป็นรูป (Figure) และบริเวณส่วนที่กำหนดให้เป็นพื้น (Ground) เสียก่อน เช่น พื้นที่บริเวณลานพระมหาเจดีย์ทั้ง 4 จนถึงขอบกำแพงแก้วตัดสลับกับท้องฟ้าที่เป็นพื้นหลัง บริเวณว่าง (Space) จะมีการจัดวางองค์ประกอบที่ลงตัว เป็นจังหวะ ไม่ชิดหรือห่างจนเกินไป บริเวณว่างสามารถสร้างให้เกิดความรู้สึก สบาย อึดอัด หรือรู้สึกใกล้ไกล ตื้น ลึก ได้ ดังภาพที่ 15

ภาพที่ 15 แสดงแสงเงาและพื้นที่ว่าง
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

5. ลักษณะพื้นผิว (Texture) เป็นพื้นผิวของวัตถุจริงหรือสร้างขึ้นให้ดูมีลักษณะเรียบ มัน ด้าน ขรุขระ ส่งผลให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกต่อผลงานศิลปะที่แตกต่างกัน เช่น พื้นผิวหยาบจะให้ความรู้สึกกระตุ้นประสาท หนักแน่น มั่นคง แข็งแรง ถาวร ในขณะที่ผิวเรียบ จะให้ความรู้สึกเบา สบาย การใช้ลักษณะของพื้นผิวที่แตกต่างกัน ในผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้มีลักษณะพื้นผิวที่สัมผัสได้ด้วยสายตาจากการตกแต่งลวดลายเจดีย์ทรงเครื่องด้วยกระเบื้องเคลือบสี โดยมีลักษณะผิวที่มีน้ำหนักแตกต่างกันเมื่อมีแสงมากระทบ สลับกับเรียบแบน นำมาผสมกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม ลงตัวจนเกิดความสวยงาม ดังภาพที่ 16

6. มวล หรือปริมาตร (Mass or Volume) ที่ปรากฏในผลงานสร้างสรรค์ เกิดจากรูปทรงปิด (Closed Form) คือ รูปทรงที่มีเส้นรอบนอกปิดตลอด ไม่มีช่องว่างเปิดออกไปได้ โดยนำรูปทรงเรขาคณิต (Geometric Form) รูปทรงพีระมิด 2 มิติ ที่มีความกว้างและสูง ใช้รูปทรงที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน รูปทรงที่ต่อเนื่องกัน รูปทรงที่ซ้อนกัน รูปทรงที่ผนึกเข้าด้วยกัน รูปทรงที่แทรกเข้าหากัน รูปทรงที่สานเข้าด้วยกัน และรูปทรงที่ปิดพันกัน นำมาจัดวางองค์ประกอบในลักษณะการรวมตัวกันของเส้นและรูปทรง (Form) องค์พระมหาเจดีย์ขนาดต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นกลุ่ม ให้มีความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงด้วยการนำรูปทรง

ภาพที่ 16 ลักษณะพื้นผิวและปริมาตร
ที่มา : ผลงานสร้างสรรค์โดยผู้วิจัย พ.ศ. 2564

หลาย ๆ รูปมาวางใกล้กัน มีการผสมกันของรูปเหล่านั้นให้เกิดมีความสัมพันธ์ดังจุดหรือผลักไสซึ่งกันและกัน การประกอบกันของรูปทรงทำให้เกิดมวล หรือปริมาตร ให้ความรู้สึกหนักแน่นเป็นปึกแผ่น นับเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยแสดงให้เห็นรูปทรงขององค์พระมหาเจดีย์โดดเด่นขึ้น ดังภาพที่ 16

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยชุดนี้ถูกสร้างขึ้นจากรู้สึกประทับใจ มีความอึดใจในคุณค่าทางความงามของศิลปะวัฒนธรรมของชาติ ที่เต็มไปด้วยความงดงาม ความประณีตที่เกิดขึ้นจากความศรัทธา การเรียงซ้อนกันของชั้นที่มีความลดหล่นกันตามลำดับจากฐานด้านล่างไปจนถึงปลายยอดอย่างเหมาะสม ทั้งปริมาตร เส้น ทิศทาง ลักษณะผิววัสดุ สี ที่ว่าง สร้างให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงพีรามิดที่มียอดแหลม เกิดอากาศ (Space) ไหลเข้าอกระหว่างพระมหาเจดีย์ทั้ง 4 องค์ และด้วยขนาดที่สูงใหญ่ทำให้สามารถสะกดสายตาของผู้ชมให้เห็นองค์พระมหาเจดีย์ได้อย่างเด่นชัด มีความสง่างาม

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลความเป็นมา โครงสร้าง สถาปัตยกรรม สีและลวดลาย วิเคราะห์หารูปแบบและเทคนิค วิธีการ ในการสร้างสรรค์ผลงานภาพพิมพ์ตะแกรงไหม เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยสืบทอดศิลปะ ประเพณีจากสุนทรียภาพขององค์พระมหาเจดีย์ โดยศึกษารูปแบบผลงานศิลปกรรมของศาสตราจารย์เกียรติคุณปริญญา ตันติสุข ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม มีการใช้ทัศนธาตุสัมพันธ์กลมกลืนกัน มีความเป็นเอกภาพ มีการทำซ้ำกันของรูปทรง สร้างความสมดุลภายในภาพ สร้างรูปทรงให้ดู

ง่ายขึ้นโดยการตัดทอนรูปทรงที่มีในธรรมชาติให้เป็นรูปทรงเรขาคณิต ศึกษาแนวคิดจากหลักการประสานกันของสีโดยการแตะแต้ม ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรม ลัทธิอิมเพรสชันนิสม์ Neo - Impressionism Art โดยการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นด้วยการประสานกันของสี ด้วยเทคนิคการวาดภาพ (Pointillism) โดยจุดสีหลายสีที่วางซ้อนกันเล็ก ๆ ลงบนผืนผ้าใบในการสร้างภาพ เพื่อให้ดวงตาของผู้ชมสามารถผสมผสานสีตามแบบออปติก โดยศิลปินจะปล่อยให้จุดสีที่แต้มไว้อย่างแพร่พร่าเกิดการผสมผสานกันเองในดวงตาผู้ดู เพื่อให้เกิดการผสมสัมพันธ์ระหว่างการมองเห็นสีและแสงไปพร้อมกัน ซึ่งเทคนิคดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการใช้เทคนิควิธีการภาพพิมพ์ตะแกรงไหม CMYK และจากการศึกษาแนวความคิดของความเป็นไทยโดยใช้เทคนิคแบบจิตรกรรมแบบไทยประเพณีมาผสมผสานกับเทคนิคแบบศิลปะตะวันตก จากงานศิลปกรรม ศาสตราจารย์เกียรติคุณปรีชา เกาทอง สะท้อนถึงสาระทางพุทธปรัชญา แสดงแนวคิดถึงความเป็นไทย ความศรัทธา ความสงบนิ่ง ความศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนา

จากการศึกษาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ นำมาสู่การสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้เจดีย์เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา โดยการนำเสนอสาระรูปทรงทางความงามจากการใช้ทัศนธาตุ ประสานสัมพันธ์กันอย่างอิสระ สะท้อนบุคลิกลักษณะเฉพาะตนในผลงาน สร้างองค์ความรู้ผ่านการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ สร้างประสบการณ์ใหม่ให้ผู้ชมได้เข้าถึงสุนทรียแห่งองค์พระมหาเจดีย์ทั้ง 4 ได้

เอกสารอ้างอิง

- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2556, มกราคม - มิถุนายน). ศิลปะ - สถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1: แนวคิด คติ สัญลักษณ์ และ
ความหมายทางสังคมยุคต้นรัตนโกสินทร์. วารสารวิจิตรศิลป์ 4(1): 243-316.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพฯ :
เมืองโบราณ.
- ศุภกรณ์ ดิษฐพันธุ์. (2561). ผลงานออกแบบเลขศิลป์ในงานนฤมิตรศิลป์ชุด “สุนทรียะ คุณค่าของวิถีอีสาน”. กรุงเทพฯ.
สันติ เล็กสุขุม. (2552). เจดีย์ : ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์มติชน.